

SLOVOTVORBA SUBSTANTIV

Alternace kmenové finály kf

K alternacím kf při odvozování substantiv dochází na morfémovém švu, začíná-li derivační sufix na $-e_1$, $-e_2$, $-[ií]$, nebo v některých případech (viz níže) na konsonant (C). Rozlišujeme dvě e (e_1 a e_2), abychom naznačili rozdílné chování kf $[bpvmf]$ v kontextu e .

K alternacím kf $[bpvmf|dtnrkhc|(ch)]$ dochází pravidelně při konverzi ke vzoru *kuře* ($-e_1$).

K alternacím kf $[rkgh|(ch)]$ dochází pravidelně při odvozování sufixy $-ek$, $-ec$ ($-e_2$) a také před sufixy začínajícími na C, a sice $-k$, $-k(a)$, $-k(o)$, $-ník$. K alternaci $[khř]$ dochází též před sufixy $-stv(o)/-ctv(o)$, $-stv(i)/-ctv(i)$.

K alternacím kf $[dtnrkh|(ch)|(ck)|(sk)|(zd)|(žk)]$ dochází pravidelně při odvozování sufixy začínajícími na $[ií]$.

K alternacím kf $[d'třc]$ dochází nepravidelně při odvozování sufixy $-k(a)$ (*zed' – zídka* ale *lat' – lat'ka*, *plíce – plíčka*, *lice – líčka* ale *nic – nicka*), a $-ník$ (*lod' – lodník*, *huť – hutník*, *noc – nočník* ale *plíce – plicník*¹).

Alternace jsou většinou pravidelné, syntagmatické. Nepravidelnosti pod vlivem působení analogií jsou patrné u alternací $t-t'/(č)$ u substantiv tvořených od rozšířeného kmene substantiv vzoru *kuře* sufixem $-ina$ (*teletina* ale *kozlečina*), kdy lze ovšem připustit dvojí motivaci, a to jak neutry *tele*, *kůzle*, tak adjektivy *telecí*, *kozlečí*. Obdobný vliv analogií lze totiž sledovat u tvoření adjektiv (viz níže *telecí*, *kuřecí* ale *jehněčí*, *Alicin/Aličin*, *děvčetin*²). V případě vzniku morfémového uzlu u derivací sufixy $-stv(o)/-ctv(o)$, $-stv(i)/-ctv(i)$ nelze někdy přesně určit hranici mezi morfy. V následující tabulce 11 proto uvádíme poslední sloupec, abychom upozornili na nejednotnost v alternacích velár před sufixy $-stv(o)/-ctv(o)/-stv(i)/-ctv(i)$ (*pták – ptactvo* ale *druh – družstvo*) a na zjednodušování souhláskových skupin, které souvisí s existencí morfémového uzlu (*pes – pestvo*).

Tabulka 11

Alternace kf		e_1	e_2	$[ií]$	C	$-stv(o)/-ctv(o)$ / $-stv(i)/-ctv(i)$
b-bj	holub	holoubě	holoubek	holubice	holubník	
c-č	otec			otčina		
	srnec	srnče	srneček			
	noc				nočník /ponocný	
	Vánoce				vánočka/ vánoční	
	ovce				ovečka	

¹ V těchto případech je ovšem možné připustit též motivaci adjektivy na $-ní$ (viz níže).

² Srov. Drobnosti, Naše řeč, ročník 15 (1931), číslo 10.

	plíce				plíčka /plicník	
ck-čť	anglický			angličtina		
d-d'	had hnízdo	hádě	hádek	hadice hnízdiště		
d'-d	zed'				zedník zídka	
f-fj	žirafa	žirafě				
h-ž	druh trh			družina tržiště	družka	družstvo
ch-š	plech hroch	hroše	plíšek	hrošík		
g-ž	biolog				bioložka	
k-č-c	kluk pták klika řeka	ptáče	klouček	klučík klučina řečiště	klička říčka	ptactvo
m-mj/mň	lama	lamě				
n-ň	vrána bahno	vráně		vraník bahniště	vranka	
p-pj	čáp	čápě	čápek	čápice		
r-ř	kur tábor	kuře		tábořiště		
ř-r	zvěř	zvíře		zvěřina		zvěrstvo
t-t'/ (č)	krůta prut tele kůzle termit	krůtě	proutek	proutí teletina kozlečina termitiště		
t'-t	huť				hutník	
sk-šť	český			čeština		

sk-st ^ě	miska			mistička		
v-vj	páv	pávě	pávek	pávik		
zd-zď	brzda			brzdička		
žk-žt ^ě	služka			služtička		

Alternace kořenné finály kof

K alternacím kof při tvoření substantiv ze sloves dochází vesměs při konverzi slovesných kořenů k různým substantivním vzorům. Přehled uvádíme v tabulce 11a. V některých případech není zcela jednoznačná volba základového slova, a tedy ani směr alternace. V desubstantivech ze slovesných kořenů se objevují mnohdy stejné alternace kof, které doprovázejí tvarosloví slovesa a byly popsány výše. Výčet uvedený v tabulce 11a si neklade nárok na úplnost.

Tabulka 11a

Alternace kof		
c-č	řici	řeč
c-k	vléci	vlek
č-k	kráčet	krok
d ^ě -d	pohledět	pohled
d ^ě -z/ d ^ě -ď	hradit	hráz/hrad
h-ž	zdvihnout	zdviž
k-č	plakat	pláč
ň-n	činit	čin
n-ň	tonout	tůň
r-ř	vřít/vařit	var
ř-r	mřít/mořit	mor
s-d	klást	(po)klad
s-t	plést	plot
š-ch	vzrušit	vzruch
ť-t	letět	let
ť-c	svítit	svíce

s-ř/t-ř	zmást/zmítat	změť
zd'-zd	jezdit	jízda
ž-h	toužit	touha

Alternace KoV, KmV a Kv při tvoření substantiv

Substantiva tvořená ze sloves mají v případě, že jde o derivace od slovesného kmene, tu podobu KoV, kterou má odvozovací kmen. Je-li odvozovacím základem kmen přítomný, pak se podoba KoV shoduje s podobou KoV opěrného tvaru kmene přítomného (substantivizovaná adjektiva na *-oucí/-ící*). Je-li odvozovacím základem kmen minulý (kořen + kmenotvorná přípona), pak se při odvozování sufixy *-č*, *-dlo* od sloves s nulovou kmenotvornou příponou (od sloves vzorů *nést*, *péci*, *krýt*) KoV většinou shoduje se zkrácenou podobou KoV v l-ovém přičestí (*kladeč*, *pekáč*, *bič*, *bidlo*, *čidlo*, *šič(ka)*, *myč(ka)*³, *rydlo*, *hráč*, vyskytují se ovšem i výjimky jako např. *ryč*, *mýdlo*, *hračka*⁴ okazionalismy *čajpič*, *žič*, *krýč*⁵). Při odvozování substantiv od sloves s nenulovou kmenotvornou příponou sufixem *-č* se KoV vesměs pravidelně krátí/ alternuje *ou-u* (*vysavač*, *řidič*, *hyřič*, *lupič*). KoV *-á-* se při tvoření dějových jmen na *-ní* s oporou v potenciálním tvaru pasivního přičestí sloves podle vzoru *krýt* výjimečně krátí (*hraní* ale *prohrání*, *zasmání*, *vyhřátí*, *vysání*), Kov *-í-* se pravidelně střídá s *-e-* (*dění*, *klení*, *pění*). Při tvoření dějových jmen na *-tí* s oporou v potenciálním tvaru pasivního přičestí sloves podle vzoru *krýt* se KoV krátí vždy (*pití*, *šití*, *mytí*, *rytí*, *obutí*, *vyplutí*).

K řadě velmi nepravidelných alternací KoV dochází při tvoření dějových jmen konverzí k různým substantivním vzorům (viz tabulka 12). Alternace jsou vázány na jednotlivé lexémy. Výčet uvedený v tabulce 12 si neklade nárok na úplnost.

Ke krácení KmV *á-a* dochází při tvoření dějových jmen na *-ní/-tí* s oporou v potenciálním tvaru pasivního přičestí sloves podle vzorů *brát*, *mazat*, *dělat*, a to pouze u substantiv od jednoslabičných tvarů (*brán* – *braní/vinobraní* ale *probrán* – *probrání*, *psán* – *psaní* ale *zapsán* – *zapsání*, *tkán* – *tkaní* ale *vetkán* – *vetkání*). Tato alternace reaguje stejně jako prefixace vč. negace na počet slabik (viz výše).

Příklady alternací KoV a KmV při tvoření substantiv od slovesného kořene uvádíme v tabulce 12.

³ U názvů prostředků feminin na *-č-k(a)* se uvádívá možná dvojí motivace, a to jak maskuliny na *-č*, tak adjektivy (účelovými) od kmene minulého na *-c(i)*. I v případě těchto adjektiv má odvozené adjektivum KoV až na výjimky (opět kořenné *-á- hrál/hrací*, *sál/sací* aj.) shodný s KoV v l-ovém přičestí (*bil/bicí*, *šil/šící*, *myl/mycí*).

⁴ Srov. předchozí poznámku a rozdíl mezi substantivy *hračka* a *hráčka*.

⁵ ... Já jsem <čajpič>! Kdo je tady ještě čaj? ..., ... My o sobě s Petrou Špalkovou říkáme, že spadáme do kategorie <žičů> ..., ... V pravidlech najdeme další pozoruhodné výrazy: *kopáč* je české označení hráče, borec útočníka (*forward*) a <krýč> záložníka (*halfback*). (Viz Osolsobě 2008). Zcela etymologicky zastřeně a z hlediska alternací synchronně neprůhledné jsou deriváty jako např. *hrdlo*, *křídlo*, *madlo*, *sádlo*, *sedlo*, *trdlo*, *zrcadlo*, *zřídlo*.

Tabulka 12

Alternace KoV			-č	-ní/-tí
a-á	spasit	spása		
a-e	vydat	výdaj/výdej		
ou/u-u/ou	loupil/loupen		lupič	loupení
u-ou	zhubit	zhouba		
u-ů	chodit	chůdy		
0-e	řvát	řev		
0-o	mřít	mor		
0-a	vřít	var		
0-í	dopsat	dopis		
é-e	kvést	květ		
í-e	vyčíst	výčet		
é-o	plést	plot		
í-o	řící	nárok		
é-a	vléci	vlak		
á-a	zakázat	zákaz		
	hrál/hrán	hra	hráč	hraní
	vysál/vysát		vysavač	vysání
á-e	usmát se	úsměv		
	zavát	zavěj		
á-o	kráčet	krok		
	zavát	závoj		
á-í	smát se	smích		
í-í	získat	zisk		
	pít	pivo	čajpíč	pití
	bít		bič	bití
	žít		žič	žití
	řídít		řidič	řízení

í-e	šít smísit dít se	šev směs děj		
í-o	bít	boj		
í-ů	hnít	hnůj		
ou-u	nakoupit obout	nákup obuv		
ý-y	rýt mýt hýřit	poryv	rýč myč hyřič	rytí mytí hýření
ý-o	krýt	krov		
Alternace KmV				
á-a	brán psán tkal/tkán		tkáč	braní psaní tkaní

Alternace Kv i vokálu v sufixu jsou značně produktivní v případě substantiv tvořených sufixy *-ek, -k(a), -k(o)*. Před sufixy *-k, -k(a), -k(o)* se často Kv dlouží (*é* se úží v *í/y*), dochází k alternaci *0/[éíy]*, a to jak ve kmeni, tak v sufixech. (Více Ziková 2014).

Tabulka 12a

Alternace Kv		-ek
a-á	dar občan strana	dárek občánek stránka
e-é	osten stela	ostének stélka
e-í e-ý	anděl nehet řeka	andílek nehýtek říčka

	učitel postel otep	učitýlek postýlka otýpka
i-í y-ý	mnich čumil kniha koryto	mnišek čumílek knížka korytko
o-ó	telefon	telefoněk
u-ů	cop hora hospoda	cůpek hůrka/horka hospůdka
u-ou	dluh obruč	dloužek obroučka
0/e-ě/i/ý	jádro/jader křídlo/křidel miska/misek kyvadlo/kyvadel	jadérko/jadýrko křidélko/křidýlko miséčka kyvadélko/kyvadýlko

V případě alternací Kv u substantiv tvořených ze substantiv, která mají alternaci ve flexi (viz výše), se v derivátech objevují základy s alternacemi shodnými s alternacemi ve flexi příslušných lexémů (viz tabulka 12b). V těchto případech je ovšem možné považovat za základ derivace příslušnou alternantu základu. Alternace se váží na jednotlivé lexémy. Ziková⁶ upozorňuje na vztah mezi velmi produktivní dloužící alternací v kontextu sufixu *-ek*, *-k(a)*, *-k(o)* (viz výše) a časté zachování délky Kv u derivátů na *-ek* od substantiv, u nichž se v případě všech ostatních sufixů odvozuje od zkráceného základu (viz níže tabulka 12b).

Tabulka 12b

Alternace Kv		
á-a	mráz	mrázek, mrazík mrazák

⁶ (Ziková 2014). Tamtéž se uvádí, že ke krácení Kv u desubstantiv tvořených sufixem *-ík*, která nemají alternaci ve flexi, dochází zcela izolovaně, a to v případě derivací *táta – tatík*, *kýbl – kyblík* a poněkud sporný případ *kůl – kolík* (okrajová varianta *kolu* vedle pravidelného tvaru *kůlu* dokládá alternaci ve flexi, která je oporou pro alternaci v derivaci).

é-e	déšť chléb	dešťík, deštník chlebík, chlebárna
í-e	vítr sníh	větrník, větrák, větroplach snížek, sněhulák
í-í	síla	silák
ů-o	důl kůň nůž stůl vůz	důlek, dolík, koník, koňka nožík, nožíř stolek, stolík, stolař vozka, vozataj
ou-u	bouda houba	budka hubička

Alternace samohlásky v prefixu (Pv) při tvoření substantiv

Při odvozování substantiv ze sloves lze vypořádat, že je-li odvozovacím základem slovesný kmen (kořen + kmenotvorná přípona – tzv. stem-derivation), pak Pv nealternuje, je-li odvozovacím základem bez kmenotvorné přípony (root-derivation), pak dochází velmi často k alternaci Pv. Příklady jsou uvedeny v tabulce 13a. Velmi často dochází také vedle alternace Pe k alternaci KoV (*zabránit – zábrana, zavázat – závazek, zapálit – zápalka, připnout – přípona, prozkoumat – průzkum, ukrýt – úkryt*).

Tabulka 13a

Alternace Pv			
na-ná	nanosit	nanošení	nános
za-zá	zapřít	zapření	zápor
při-pří	přikázat	přikázání	příkaz
do-dů	dovodit	dovození	důvod
po-pů	pohonit	pohonění	půhon
pro-prů	projet	projetí	průjezd / projezd

u-ú	uložit	uložení	úložka
vy-vý	vyzbrojit	vyzbrojení	výzbroj

K alternacím Pv dochází také pravidelně při tvoření substantiv cirkumfixací (předložka/předpona + *-í* konvertující ke vzoru stavení). Příklady jsou uvedeny v tabulce 13b.

Tabulka 13b

Alternace Pv	
na-ná	nároží
za-zá	zápolí
při-pří	přístřeší
po-pů	půnebí
pro-prů	průčelí
u-ú	úpatí
vy-vý	výsluní

SLOVOTVORBA ADJEKTIV

Alternace kf

K alternacím kf při odvozování adjektiv dochází na morfémovém švu, začíná-li derivační sufix na *-e*, *-[i]*, v některých níže popsaných případech na konsonant (C).

K alternacím kf *[bpmvdtnrkh|(ch)]* dochází pravidelně při odvozování komparativu (superlativu) sufixem *-ejš(i)*.

K alternacím kf *[dtnrkh|(ch)]* dochází pravidelně při odvozování adjektiv sufixy začínajícími na *[i]*.

K alternacím kf *[szh|(ch)]* dochází pravidelně při odvozování komparativu (superlativu) sufixem *-š(i)*. Tvoření komparativu (superlativu) sufixem *-š(i)* se u řady adjektiv pojí s redukcí kmene (redukce *vys(ok)ý* : *vyšší*, *zad(n)í* : *zazší*, *dlou(h)ý* : *delší*). Okrajová je alternace *d-z* spojená s tvořením komparativu a superlativu od redukovaného kmene adjektiva *zadní* (*zazší* vedle pravidelného *zadnější*).

K alternacím kf *[kh|(ch)]* dochází ne zcela pravidelně při odvozování sufixy *-ný/-ní*. Výjimkou jsou např. adjektiva *barokní*, *autarkní*, *vrchní* a adjektiva na skupinu *sk* (např.

groteskní, fantaskní, burlleskní, třeskný) a také deadjektiva/depronominálie (drahný, **?pěkný**, povšechný).

K alternacím kf [dʲ] dochází ne zcela pravidelně při odvozování sufixy -ný/-ní⁷ (lodní, zpovědní, hutní, poutní, odpovědný, deštný, šťastný ale mědný, rtuťný).

K alternacím kf [cz] dochází ne zcela pravidelně před sufixy -ný/-ní (např. dědičný, taneční, konečný, peněžní, bližní, emoční, promoční, ediční, vánoční, velikonoční, vaječný, srdečný, srdeční, slunečný, sluneční, ale např. ovocný, plecni, plicni, lícní, erozní, invazní). Při derivaci od feminin na [cz] podle píseň/kost alternuje c-č pouze v adjektivu noční v ostatních zůstává c nebo z (ponocný, mocný, věčný, mezní, mosazný⁸).

Nepravidelnosti (pod vlivem působení různých analogií) jsou také patrné u alternací t-tʲ/(-č) a c-č a) u adjektiv konvertovaných od vzoru kuře (kuřecí ale jehněčí) a b) u adjektiv posesivních tvořených okrajově sufixem -in od feminin na -ice (Alicin i Aličin).

Alternace jsou jinak naprosto pravidelné, syntagmatické. V případě vzniku morfémového uzlu u derivací sufixy -sk(y)/-ck(y) nelze přesně určit hranici mezi morfy. V následující tabulce 14 proto uvádíme sloupec, v jehož záhlaví je sufix -ský, abychom upozornili na nejednotnost v alternacích velár před sufixem -ský (Luka – loucký, Čech – český, Rus – ruský, ale Riga – rižský, Praha – pražský, Vlach - vlašský), které souvisejí s existencí morfémového uzlu.

Tabulka 14

Alternace kf		-e	-[ii]	-ší	-ský/-(c)ký	-ný/-ní
b-bj	hrubý	hrubější				
c-č	citoslovce					citoslovečný
	srdce		srdečný			srdečný/srdeční
	Alice		Alicin/Aličin			
	plíce					plícní
d-dʲ	medvěd		medvědí			
	hrdý	hrdější				
	zásada		zásaditý			
	chudý	chudější		chudší		
d-z	zadní			zazší		

⁷ Srov. poznámku výše.

⁸ U noční < noc je synchronně nepravidelná alternace c-č objasnitelná etymologicky podobně jako alternace ř-r u adjektiva pepřný < pepř < Pfeffer z něm. Přestože existují adjektiva jitřní, větřní a vnitřní, které ovšem lze synchronně vztáhnout k adverbium uvnitř spíše než k substantivu nitro, k alternaci r-ř při odvozování sufixy -ný/-ní od substantiv s kf r v češtině pravidelně nedochází (srov. kulturní, severní, horní, jarní, odborný, průměrný, stříbrný, větrný). Alternaci r-ř lze předpokládat u adjektiv od slovesného kořene sloves na ř[ei]t (umořit – úmorný), u nichž lze ovšem připustit též motivačně fundační vztah k dějovému jménu (umor).

d'-d	lod'					lodní
h-ž	Praha drahý ubohý koliha ostraha jih	ubožejší	koliží ostrážitý	dražší	pražský	jižní
ch-š-0/-s	Vlach plachý vetchý hroch Čechy	vetšejší	hroší	plašší	vlašský český	
g-ž	Riga Olga		Olžin		rižský	
k-č-c	vlk divoký uhlík Luka louka matka	divočejší	vlčí uhličitý matčin		loucký	luční
m-mj/mň	kolmý	kolmější				
n-ň	slon slaný vlna	slanější	sloní vlnitý			
p-pj	tupý	tupější				
r-ř	obr ostrý stříbro síra	ostřejší	obří stříbřitý sířčitý			
ř-r	šetřit					šetrný

s-š-0	vysoký Rus			vyšší	ruský	
t-ť	krůta krutý léta	krutější	krůtí letitý			
t-c-č	kuře/kuřete jehně/jehněte		kuřecí jehněčí			
ť-t	pouť					poutní
v-vj	nový	novější				
z-ž	úzký peníze mez		peněžitý	užší		peněžní mezní

Alternace KoV, KmV a Kv

Adjektiva tvořená ze sloves mají v případě, že jde o derivace od slovesného kmene tu podobu KoV, kterou má odvozovací kmen.

Je-li odvozovacím základem kmen přítomný, pak se podoba KoV shoduje s podobou KoV opěrného tvaru kmene přítomného (adjektiva na *-ouc(i)/-íc(i)*).

Je-li odvozovacím základem kmen minulý, pak je podoba KoV u adjektiv na *-(v)š(i)*, *-c(i)* krátká i v případech, kdy KoV l-ového přičestí zůstává dlouhý (srv. *spásl* ale *spasší*, *pomátl se* ale *pmatší se*, *vyhrál* ale *vyhravší*, *hrál* ale *hrací*, *sál* ale *sací*)⁹.

Krátká se také KoV *á* u sloves podle vzoru *krýt*, pokud je adjektivum tvořené od opěrného tvaru n-ového (nikoli t-ového) přičestí (*prohrán* ale *prohraný*, avšak *zavátý*, *vysátý*, *rozehrátý*).

U odvozování od kmene minulého adjektiv s oporou v potenciálním tvaru n-ového přičestí se KmV *-á/-ová-* tvaru příslušného adjektiva pravidelně krátká (*rozebrán* ale *rozebrany*, *zamazán* ale *zamazany*, *udělán* ale *udělaný*, *kupován* ale *kupovaný*).

V případě alternací Kv u adjektiv tvořených ze substantiv mají odvozená adjektiva alternaci shodnou s alternacemi ve flexi příslušných lexémů (viz tabulka 15). V těchto případech je ovšem možné považovat za základ derivace příslušnou alternantu základu. Alternace se váží na jednotlivé lexémy. Objevují se ovšem i izolované alternace při odvozování od substantiv, která nemají alternaci ve flexi (např. *ě-í* srov. *štěstí/šťastný*).

⁹ *stál/stavší se*, *?utloukl/utlukší*, *?nasál/nasavší*.

Zcela izolované jsou také alternace Kv, ke kterým dochází při tvoření komparativu/superlativu adjektiv (např. *á-a* *krátký/kratší*, *i-i* *blízký/blížší* a *ú-u* *úzký/užší*).

Tabulka 15

alternace KoV		
á-a	hrát/hrán	hraný
á-a	spást/spásl hrát /hrál	spasší hrací
alternace KmV		
á-a	zamazat/zamazán rozebrat/rozebrán udělat/udělán kupovat/kupován	zamazaný rozebraný udělaný kupovaný
alternace Kv		
á-a	kráva krátký	kravský kraví kratší
é-e	děšť	deštivý deštný
ě-a	štěstí	šťastný
i-í	síra síla blízký	sirný silný silový bližší
ý-y	sýr	syrný
i-e	sníh díra	sněžný děrný děravý
ou-u	moucha louka	muší luční
ů-o	stůl	stolní

	sůl	solný
	vůl	volský
ú-u	úzký	užší
0-e	dlouhý	delší

Alternace samohlásky v prefixu (Pv)

Při odvozování adjektiv ze sloves lze vypožorovat, že je-li odvozovacím základem slovesný kmen (kořen + kmenotvorná přípona – tzv. stem-derivation), pak Pv nealternuje, je-li odvozovacím základem bez kmenotvorné přípony (root-derivation), pak dochází velmi často k alternaci Pv. Příklady jsou uvedeny v tabulce 16. Velmi často nelze ovšem určit, zda je odvozovacím základem sloveso, protože u adjektiva existuje také (mnohdy převažující) fundačně motivační vztah k dějovému jménu (např. *nákupní* – *nakoupit/nákup*, *závěsný* – *zavěsit/závěs*, *přístupný* – *přistoupit/přístup*, *důkazní* – *dokázat/důkaz*, *půvabný* – *půvab/(?po)vábit*, *průvodní* – *provázet/?průvod*, *úsporný* – *uspořít/úspora*, *výrazný* – *výraz*).

Tabulka 16

Alternace Pv			
na-ná	nachýlit	nachýlený	náchylný
za-zá	zachytit	zachycený	záchytný
při-pří	připravít	připravený	přípravný
do-dů	dosáhnout	dosážený	důsažný
pro-prů	prokázat	prokázaný	průkazný
u-ú	uložit	uložený	úložný
vy-vý	vyslovit	vyslovený	výslovný

SLOVOTVORBA ADVERBIÍ

Alternace kf

K alternacím kf při paradigmatickém tvoření adverbí z adjektiv dochází na morfémovém švu, je-li slovnědruhá charakteristika *-e* ($-e_1$) a při derivaci komparativu (superlativu) sufiksem *-e/-ej(i)* ($-e_2$). Obě *e* se liší střidnicemi za veláry *k* a *h* (viz *lehký* – *lehce* – *lehčeji*, *drahý* – *draze* – *dráže*).

K alternacím kf $[bpmvdtnrkh|(ch)]$ dochází pravidelně při odvozování adverbí z adjektiv prostřednictvím sufiksu (slovnědruhé charakteristiky) *-e* ($-e_1$).

K alternacím kf [bpmvdtnrkh|(ch)] dochází pravidelně při odvozování komparativu (superlativu) sufixem *-e/-ej(i)* (*-e₂*).

K alternacím kf [bsz] dochází u jednotlivých lexémů při odvozování komparativu (superlativu) spojenou s redukcí kmene (redukce *-ok* *hluboko/hlouběji*, *vysoko/výše*, nebo *-k* *úzce/úžeji*).

Alternace u komparativu *záze* nelze dost dobře vztáhnout k pozitivnímu tvaru odpovídajícího adverbia.

Tabulka 17

Alternace kf		e ₁	e ₂
b-bj	hrubý hluboký/hluboko/hlucoce	hrubě	hlouběji
d-d'	mladý	mladě	mlaději
d-z	zadní		záze
h-z-ž	ubohý	uboze	ubožeji
ch-š	plachý	plaše	plašeji
k-c-č	lehký/lehko	lehce	lehčeji
m-mj/mň	kolmý/kolmo	kolmě	kolměji
n-ň	slaný	slaně	slaněji
p-pj	tupý	tupě	tupěji
r-ř	starý	staře	stařeji
s-š	vysoký/vysoko/vysoce		výše
t-t'	krutý	krutě	krutěji
v-vj	nový	nově	nověji
z-ž	úzký/úzko/úzce		úzej

Alternace Kv

K alternacím Kv při paradigmatickém tvoření adverbii z adjektiv dochází u jednotlivých lexému. Příklady jsou uvedeny v tabulce 18.

Tabulka 18

alternace KoV			

a-á	drahý	draze	draže
i-í	široký	široce	šíře
y-ý	vysoký	vysoce	výše
u-ou	hluboký	hluboce	hloub(ěji)
o-é	dlouhý	dlouze	déle

Bibliografie

- Bermel, Neil. 2010. Variace a frekvence variant na příkladu tvrdých neživotných maskulin. In: Čmejrková, Světlá – Jana Hoffmannová – Eva Havlová, eds., *Užívání a prožívání jazyka (K 90. narozeninám Františka Daneše)*. Praha : Karolinum, s. 135–140.
- Caha, Pavel & Tobias Scheer. 2008. The Syntax and phonology of Czech templatic morphology. In A. Antonenko, J. Bailyn & Ch. Bethin (eds.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics. The Stony Brook Meeting, 2007*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications. 68–83.
- Cvrček, Václav a kol. 2010. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum. [MSČ]
- Čechová, Marie a kol. 1996. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN. [ČŘJ]
- Daneš, František a kol. 1967. *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praha: Academia.
- Dokulil, Miloš. 1962. *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Haller, Jiří. 1934. K vokalisaci předložek v nové češtině. *Naše řeč*, 18:6–7, 178–186.
- Karlík, Petr a kol. 1995. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN. [PMČ]
- Lamprecht, Arnošt – Šlosar, Dušan – Bauer, Jaroslav. 1986. *Historická mluvnice češtiny*. Praha : SPN.
- Osolobě, Klára. 1996. *Algoritmický popis české morfologie a strojový slovník češtiny*. Doktorská dizertace, Masarykova Univerzita v Brně.
- Osolobě, Klára. 1997. Formale beschreibung der Tschechischen morphologie. In: Junghanns, U. –Zybatow, G. (Hrsg.): *Formale slavistik*, Frankfurt am Main : Ververt Verlag, s. 443–451.
- Osolobě, Klára. 2008. Formální popis deverbativ na -č. *Linguistica Brunensia* 56, Brno : FF MU, s. 121–135.
- Osolobě, Klára. 2009. Deriváty na -čí: gramatika, slovník a korpus. *Linguistica Brunensia* 57, Brno : FF MU, s. 115–127.
- Osolobě, Klára. 2011a. *Morfologie českého slovesa a tvoření deverbativ jako problém strojové analýzy češtiny*. Brno : Masarykova univerzita.
- Osolobě, Klára. 2011b. Korpus jako zdroj dat pro studium slovtvorby. In: Petkevič, V. – Rosen, A. (eds.), *Korpusová lingvistika Praha 2011 – 3. Gramatika a značkování korpusů*, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, s. 10–23.

- Osolsobě, Klára. 2011c. Nová korpusová mluvnice češtiny. In: *Přednášky a besedy ze XLIV. běhu LŠSS*. Brno : Masarykova univerzita Filozofická fakulta, s. 147–158.
- Petr, Jan a kol. 1986. *Mluvnice češtiny 1*. Praha: Academia. [MČ1]
- Petr, Jan a kol. 1986. *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia. [MČ2]
- Rejzek, Jan. 2001. *Český etymologický slovník*. Voznice : LEDA.
- Rusínová, Zdeňka. 1993. Některé aspekty distribuce alomorfů (genitiv a lokál sg. maskulin). *SPFFBU*, Brno: Masarykova univerzita, A 40, č. 1, s. 23-31.
- Scheer, Tobias. 2004. O samohláskové délce při derivaci v češtině. In Z. Hladká & P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzália a specifika 5*. Praha: NLN. 224–239.
- Scheer, Tobias. 2001. The Rhythmic Law in Czech: Vowel-final Prefixes. In: Zybatow, G. – Junghanns, U. – Mehlhorn, G. – Szucsich, L. (eds.), *Current Issues in Formal Slavic Linguistics*, Frankfurt am Main : Lang, s. 37–48.
- Slavičková, Eleonora. 1975. *Retrográdní morfeimatický slovník češtiny*. Praha : Academia.
- Šlosar, Dušan. 1981. *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně.
- Šlosar, Dušan – Rusínová, Zdenka. 1967. Průřez vývojem slovotvorné soustavy adjektiv v češtině. *SPFFMU A 15*, Brno : FF MU, s. 37–64.
- Šmilauer, Vladimír. 1972. *Nauka o českém jazyku*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství.
- Šmilauer, Vladimír. 1971. *Novočeské tvoření slov*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství.
- Štícha, František (ed.) 2006. *Možnosti a meze české gramatiky*. Praha : Academia.
- Štícha, František (ed.) 2011. *Kapitoly z české gramatiky*. Praha : Academia.
- Štícha, František (ed.) 2013. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha : Academia.
- Ziková, Markéta. 2008. *Alternace e-nula v současné češtině*. Autosegmentální analýza. Doktorská dizertace, Masarykova Univerzita v Brně.
- Ziková, Markéta. 2009a. Vowel-zero alternations in Czech double diminutives: from the Havlík to the Lower pattern. In M. Ziková & M. Dočekal (eds.): *Czech in Formal Grammar*. München: Lincom. 237–250.
- Ziková, Markéta. 2009b. Ke vzniku fázových sufixů v češtině aneb Jak se *domček* změnil v *domeček*. *Slovo a slovesnost*, 70: 4, 263–275.
- Ziková, Markéta. 2012. Maskulinní deminutiva v současné češtině. Příspěvek na konferenci Gramatika & korpus IV, Praha, 28.–30. 10.

Ziková, Markéta. v tisku. Not All Zeros Are the Same: Phonology of Zero Case Markers in Czech. Vyjde ve sborníku z konference Formal Approaches to Slavic Linguistics 20, The Second MIT Meeting, 2011.

Ziková, Markéta. 2014. Morfonologické alternace v současné češtině. rkp.

Elektronické zdroje:

Korpus SYN2010: Český národní korpus – SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Cit. 9.05. 2014, dostupný na: <http://www.korpus.cz>.

Korpus SYN2009PUB: Český národní korpus – SYN2009PUB. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. 9.05. 2014, dostupný na: <http://www.korpus.cz>.

Korpus SYN2006PUB: Český národní korpus – SYN2006PUB. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2006. Cit. 9.05. 2014, dostupný na: <http://www.korpus.cz>.

Korpus SYN2005: Český národní korpus – SYN2005. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2005. Cit. 9.05. 2014, dostupný na: <http://www.korpus.cz>.

Korpus SYN2000: Český národní korpus – SYN2000. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2000. Cit. 9.05. 2014, dostupný na: <http://www.korpus.cz>.

Korpus SYN: Český národní korpus – SYN. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Cit. 9.05. 2014, dostupný na: <http://www.korpus.cz>.

Rychlý, P.: *Bonito – grafické uživatelské rozhraní systému Manatee.* Verze 1.49. 1998–2003. (Dostupná z: <http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/>.)

Korpusový manažer BONITO [online]. 2011. Cit. 20. 03. 2011, dostupný na: <http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/>.

Korpusový vyhledávač NoSketch Engine [online]. 2013. Cit. 9.05.2014, dostupný na: <https://korpus.cz/corpora/>.

Korpusový vyhledávač KonText [online]. 2014. Cit. 9.05. 2014, dostupný na: https://kontext.korpus.cz/run.cgi/first_form.

Šmerk, P.: *Deriv – webové rozhraní.* 2009. (Dostupné z: <http://deb.fi.muni.cz/deriv.>>)

Automatický analyzátor ajka [online]. 2011. Cit. 9.05. 2014, dostupný na: <http://nlp.fi.muni.cz/projekty/wwwajka>.

Internetový vyhledávač Google [online]. 2011. Cit. 9. 05. 2014, dostupný na: <http://www.google.com/>.

Internetová jazyková příručka [online]. 2011. Cit. 9.05. 2014, dostupná z: <http://prirucka.ujc.cas.cz>.

DEB Dict – *Obecný prohlížeč slovníků* [online]. 2011. Cit. 9.05. 2014, dostupný na:
<chrome://debdict/content/debdict.xul>.

Seznam zkratk

KoV kořenný vokál sloves

KmV kmenový vokál sloves

Kv vokál v odvozovacím kmeni substantiv a adjektiv

Kmk souhláska v kmenotvorné příponě

kf kmenová finála/ finální souhláska kmene

kof kořenná finála/ finální souhláska kořene

ki iniciála kořene

Pv vokál v prefixu

Pe alternace 0/e v prefixu